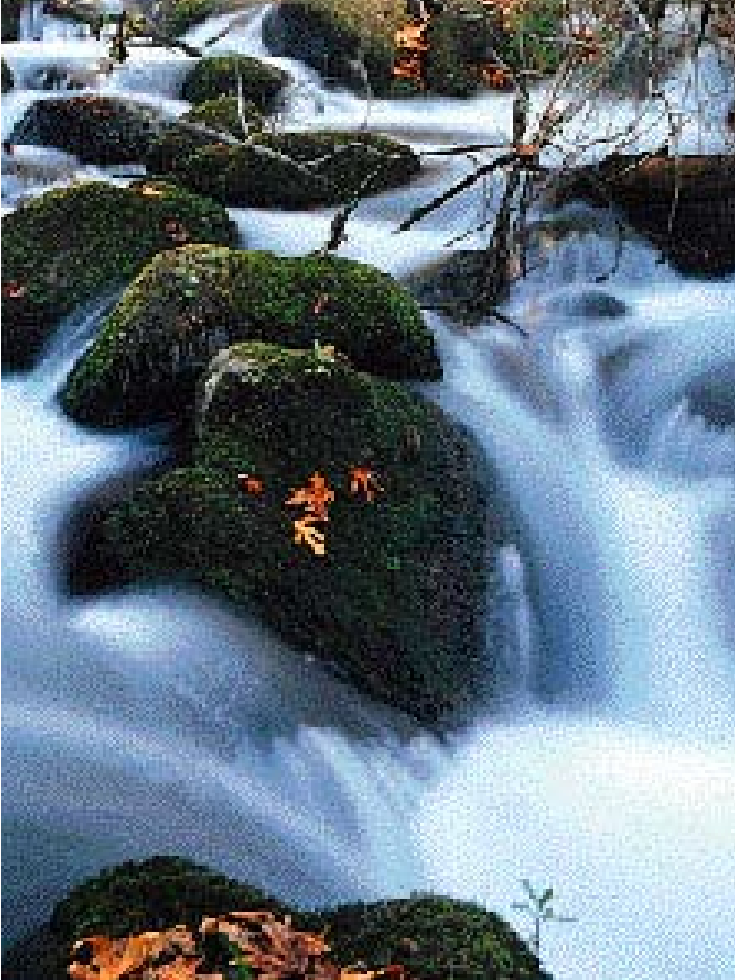

ברוכים הבאים לשמורת טבע נחל חרמון (בניאס)

נחל חרמון מתחיל את דרכו למרגלות הר חרמון, שפסגתו מתנשאת לגובה של 2,814 מטרים מעל פני הים. ההר הענק סופג אל קרבו כספוג את מי הגשמים והשלגים שירדו:ם עליו בנדיבות. המים מחלחלים בסלעי הגיר עד שהם פורצים למרגלותיו, במעיינות שיוצרים את מקורות הירדן - הנחלים דן, חרמון (בניאס) ושנר (חצבאני).

בשנות ה-60 הוכרזו מקורות הירדן כשמורות טבע. אמנם מי נחל חרמון מנוצלים לחקלאות, אולם רק לאחר שזרמו באפיקו, בלב צמחייה ירוקה, המספקת מקלט לבעלי חיים רבים.

גם בשריד האדם נוהגים כאן בכבוד. רשות הטבע והגנים מטפחת, מפתחת ומשמרת את שרידי העיר הקדומה פניאס, שהפכו לחלק חשוב ובלתי-נפרד משמורת טבע נחל חרמון.

כללי התנהגות בשמורת טבע נחל חרמון

- הפגיעה בחי, בצומח ובדומם — אסורה. הדיג אסור.
- ההליכה מותרת רק בשבילים המסומנים.
- הכניסה למים אסורה בכל שטח השמורה.
- שימו לב, בשמורה קיימת סכנת החלקה.
- הטיפוס על קירות, מעקות, סלעים ועצים אסור.
- אל תיידו אבנים והיזהרו מאבנים מידרדרות.
- האכילה מותרת בחניון האוכל בלבד.
- הבערת אש אסורה. העישון אסור.
- שמו על הניקיון ועל השקט.
- אל להכניס בעלי חיים לשטח השמורה.
- השהייה בשמורה מותרת בשעות הפתיחה בלבד.
- יש להישמע להנחיות השילוט ולעובדי האתר.
- אין להשאיר כלי רכב במגרש החניה לאחר שעת הסגירה.

קיום כללים אלו יבטיח ביקור נעים לכם ולבאים אחרים. פקחי ועובדי השמורה ישמחו לענות לכם על כל שאלה, אל תהססו לפנות אליהם.

שעות הביקור בעת הנהגת שעון קיץ:

כל יום בין השעות 08:00-17:00.

הכניסה לשמורה מותרת עד השעה 16:00.

שעות הביקור בעת הנהגת שעון חורף:

כל יום בין השעות 08:00-16:00.

הכניסה לשמורה מותרת עד השעה 15:00.

בימי שישי ובערבי חג — השמורה נסגרת שעה אחת מוקדם יותר.

טלפונים: מעיינות: 04-6902577; פקס: 04-6904066
מפל הבניאס – השביל התלוי: 04-6950272

הנחל

נחל חרמון ננקז את המדרונות הדרומיים של הר חרמון ואת צפון הגולן. אגן הניקוז קטן – בסך הכל כ-150 קילומטרים רבועים. יובליו העיקריים – נחל סער (ואדי חשבה), נחל שיאון (ואדי עסל) ונחל גובתה - מזרמים לנחל חרמון כ-20 אחוזים מנפח הזרימה השנתית שלו, המסתכמת בכ-125 מיליון מ"ק מים (רבע מימיו הירדן). היובלים מזרמים בעיקר מי הפשרת שלגים, אך רוב המים נובעים במעיינות שלמרגלות מערת בניאס.

מי נחל חרמון נובעים אל בריכות טבעיות גדולות ונאות, ששופצו בידי אדם. המים קרים - הם נובעים בטמפ' של 15 מעלות צלסיוס. תחילה זורם נחל חרמון בעוצמה רבה באפיק קניוני תלול, לאורך כשלושה קילומטרים וחצי. השיפוע הגדול מקנה למים הזרמים כוח רב, דבר שהביא להתחתרות עמוקה של הערוץ וליצירת קניון בעל אשדות ומפלם. המפל הגדול ביותר הוא "מפל הבניאס", הצונח בעצמה מגובה של עשרה מטרים.

לפני כניסתו של נחל חרמון אל עמק החולה, מתמתן שיפועו, אך הערוץ שומר עדיין על אופי פראי. בעמק החולה מעובדים השדות עד גדות הנחל ממש, ולעתים מפרידה בינם לבין המים הזורמים רק חנורה צרה של עצי צפצפה מכסיפה, ערבה מחודדת ומשוכות של פטל קדוש. לאחר תשעה קילומטרים (ליד קיבוץ שדה נחמיה) מגיע נחל חרמון אל מפגשו עם נחל דן, והשניים מתמזגים יחדיו ויוצרים את נהר הירדן.

צמחייה

תפארתו של נחל חרמון היא יער גדות הנחלים שבן, שעציו העיקריים הם דולב מזרחי, ערבה מחודדת, מילה סורית ומיש דרומי. העץ הבולט ביותר הוא דולב מזרחי, המגיע לגובה של 15 מטרים.

הדולב והערבה אופייניים לנחלי איתן הזרמים כל ימות השנה. קל לזהות את הדולב על-פי עליו הגדולים דמויי כף היד, הנושרים בחורף, ועל פי הפירות הכדוריים בעלי ה"שערות" הארוכות. הערבה, לעומת זאת, צומחת על-פירוב כעץ ללא גזע מרכזי, אלא עץ עם כמה גזעים. לעתים נחשפים שורשי הערבה, והם ניכרים בגוון האדום שלהם. המילה הסורית גדלה גם היא לאורך פלגים, והיא ניכרת בעלעלים בעלי שפה ששונת.

בסוף החורף ובאביב מכוסה המצוק שמעל מקדש האל פאן בשפע של פרחי כרמלית נאה, בן חצב יקינטוני ושלל פרחי אביב אחרים. צמחיית מצוקים עשירה מנצלת כל סדק וכיס קרקע. מצויים כאן טבורית נוטיה, כתלית יהודה ושרכים כנון. דגדנה רפואית ושרכך הסלעים. באזור המפל ניתן לראות משטחי פריחה כחולים של תורמוס ההרים ורקפת מצויה.

בסתיו פורחים פרחי חבצלת קטנת פרחים, סתונויות וכרכומים.

בנוף השמורה צומחים גם עצים שניטעו בידי האדם, ביניהם צפצפה מכסיפה. הצפצפה היא עץ הצומח במהירות, ועל כן ניצלו הכפריים

צפצפה מכסיפה

את הגזע הישר של העץ כדי להכין ממנו קורות לגגות הבתים. המסייר בשמורה נתקל לעתים קרובות בעצי פרי, שריד לבוסתנים נטושים, ביניהם: תאנה, אגוז מלך, תמר ותות. לעתים מטפסים שריגי גפן על ענפי העצים.

אזור המעיינות עשיר בצמחיית מים: ערברבה שעירה, שנית גדולה, גדותן הביצות, רוניקת המים, כדורן ענף וקנה מצוי. צמחייה שונה נמצאת על המדרונות שמעל האפיק, הרחק מתחום השפעתם של המים הזורמים. כאן נמצא את הנציגים האופייניים של החורש הים-תיכוני, כמו: אלון מצוי, אלה ארצישראלית, אלון התבור, לבנה רפואי וער אציל.

אלון מצוי

עולם החי

עולם החי בשמורה עשיר גם הוא. בעלי החיים הנופצים הם שפני סלע, האוהבים לרבוץ בחורף על מפולות סלעים גדולים. מבין בעלי החיים פעילי הלילה נפוצים חזיר הבר, תן, דלק, יערון, וכן מכרסמים ועטלפים.

שפני סלע

להקות של יוני סלע מקננות בנבכי מערת המעיין. בז מצוי זכוקית בודדת נפוצים גם הם. בין צמחי הגדות חיות ציפורי סבך, ביניהן: צטיה, סבכי שחור-ראש, גדרון ופשוש.

בנחל חיים מינים אחדים של דגים, ביניהם חפץ ארצישראלי, בינון, ומינים של ביניות, כמו גם החלזונות שחירי הנחלים וסהרונים.

שרידי עבר

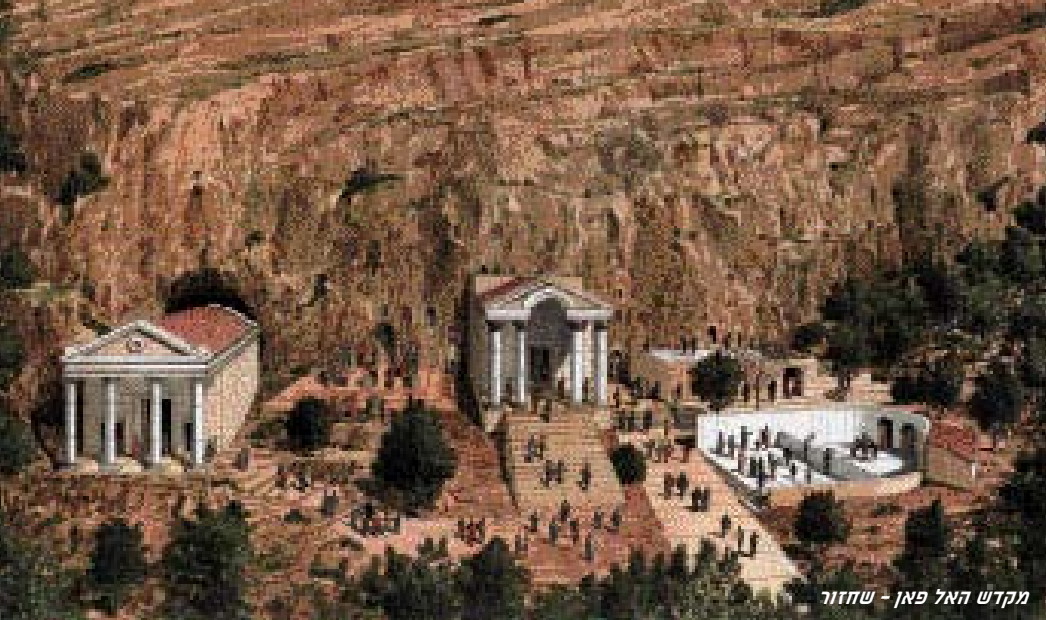
(ע"פ פרופ' וסיליוס צפיריט)

מאז כיבושי אלכסנדר הגדול בתקופה ההלניסטית (332 לפסה"נ), שבמהלכה הובאה תרבות יוון אל המזרח, נשבתה גם הסביבה שלנו בקסמי התרבות החדשה. כאן, ליד המעיין השופע והצמחייה העבותה, הוקם פניאון, מקדש לאל פאן, שהטבע היה ביתו. משמו של האל נגזר גם שם המקום — פניאס, או פמיאס (בניאס בהיגיו הערבי).

העדות הקדומה ביותר על פניאון נמצאת בעדותו של זנון מרודוס. ההיסטוריון מספר על הקרב שהתחולל בפניאון בשנת 200 לפסה"ג, בין הצבאות הסלווקים והתלמיים, שנלחמו על השליטה בארץ-ישראל.

מקדש האל פאן

מקדש האל פאן - שחזור

בשלהי המאה הראשונה לפסה"ג, צירפו הרומאים את פניאס לממלכתו של הורדוס. ההיסטוריון בן התקופה, יוסף בן-מתתיהו, מעיד שהורדוס הקים מקדש סמוך למעיינות, והקדיש אותו למיטיבן, הקיסר הרומאי אוגוסטוס.

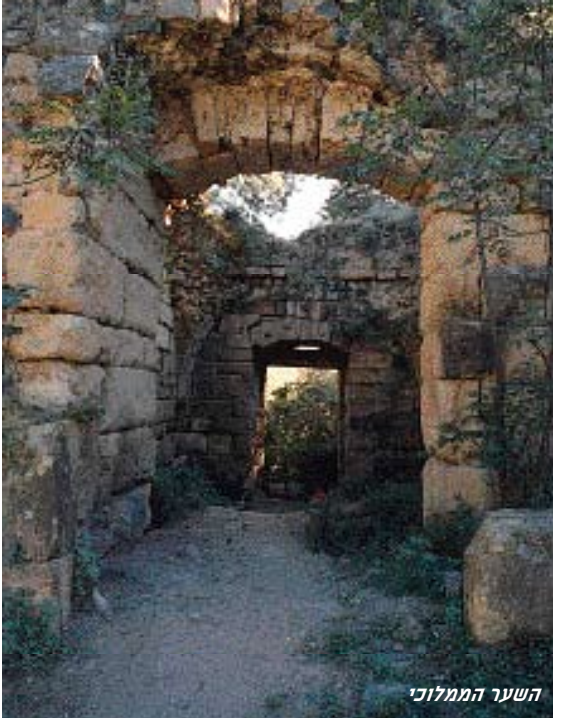
לאחר מות הורדוס חולקה ממלכתו בין שלושת בניו. צפון ארץ-ישראל והגולן ניתנו לפיליפוס, שייסד בפניאס את בירת ממלכתו (2 לפסה"נ). הוא קרא למקום קיסריה פיליפי, אם כי השם פניאס המשיך להיות שגור בפי כול.

פניאס המשיכה להיות בירת הממלכה גם בימי אגריפס השני (במחצית השנייה של המאה הראשונה לסה"נ). יוסף בן-מתתיהו כתב שאגריפס השני פיאר את העיר מאוז, והקים בה ארמון גדול ומקדשים עטורים בפסלים.

בפניאס, על פי המסורת הנוצרית, התרחש אחד האירועים החשובים בהתפתחותה של הנצרות: כאן אמר שמעון פטרוס לישוע כי הוא, ישוע, הוא המשיח. ישוע השיב לו ואמר:

"אשר ין שמעון בר-יונה כי בשר ודם לא גילה לך זאת, כי אם אבי שבשמים. וגם אני אומר לך כי אתה פטרוס, ועל הצור הזה אבנה את קהילתי ושערי ישוב לא יגברו עליה"

(מתי טז 17-18)

השער הממלוכי

במעמד זה העניק ישוע לפטרוס את מפתחות השמים והארץ. אבות הכנסייה זיהו בפניאס את מקום "נס האשה שותתת הדם", שכאות תודה על ריפוייה הציבה בפתח ביתה את פסל ישוע. כפי הנראה היה זה פסלו הראשון בהיסטוריה.

בתקופה הביזנטית (בראשית המאה הרביעית לסה"נ), בד-בבד עם עליית הנצרות, החלה פניאס לשנות את אופיה. הפולחן הפגני לכבודו של האל פאן — פסק. המקדשים נעזבו, אך העיר פניאס המשיכה לשגשג. נוספו בה רחובות, וארמון אגריפס השני הפך לבית-מרחץ.

לאחר הכיבוש המוסלמי (במאה השביעית לסה"נ) ירדה פניאס מגדולתה והפכה ליישוב כפרי. במאה העשירית לסה"ג, בעקבות גלי הגירה של מוסלמים, התחדש היישוב, שנקרא מעתה בניאס. לבניאס כאן גם יהודים, שהתארגנו בשתי קהילות: ירושלמית ובבלית. באותם ימים היה בבניאס גם מרכז קראי חשוב.

הצלבנים ראו באזור בניאס גבול טבעי בין ממלכתם בארץ-ישראל לממלכה המוסלמית, שמרכזה היה בדמשק. בניאס נחשבה לנכס אסטרטגי, לאור מיקומה על אם-הדרך מצידון ומצור לדמשק. בתגובה לכיבוש הגלילי בידי הצלבנים (1099) ביצרו המוסלמים את בניאס. העיר נמסרה לידי אנשי כת האיסימעיליה, אך בעקבות סכסוך מוסלמי פנימי, מסרו האיסימעילים, בשנת 1129, את בניאס לצלבנים. בסופו של דבר לכדו אותה המוסלמים מחדש בשנת 1132.

לאחר שצלאח-א-דין הביס את הצלבנים בקרב קרני-חטיין (1187), ירדה חשיבותה של בניאס. הממלוכים עוד ביצרו את העיר, אך לבסוף נטשו את מצודת העיר, ועל המקום השתלטו שיח"ם בדווים תקיפים. העיר הגדולה הפכה לכפר קטן, שהתקיים עד כיבוש האזור בידי צה"ל במלחמת ששת-הימים (1967).

מבקרים יקרים,

אנו מקווים שנהניתם מביקורכם בשמורת טבע נחל חרמון. שמורה זו היא רק אחת משמורות הטבע והגנים הלאומיים הפזורים ברחבי הארץ. לכל שמורה וגן ייחוד ואופי משלהם. הנכם מוזמנים לבקר גם בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים האחרים שבסביבה: שמורת טבע יער יהודיה, שמורת טבע גמלא, גן לאומי מבצר נמרוד, גן לאומי חורשת טל, שמורת טבע נחל עיון, שמורת טבע תל-דן ושמורת טבע החולה.

מחלקת המידע | 6954* | 04-6950272

אזתח עושוזה (מאגוז) וואטע לעז

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילון חינום כל השנה בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים

אתרים נוספים בקרבת מקום:

www.parks.org.il | 03639 | ‏‎

שמורת טבע נחל חרמון (בניאס):

מעיינות - טל': 04-6902577; מפה - טל': 04-6950272

מסלול 4: השביל התלוי

השביל התלוי מעניק חוויה מיוחדת – טיול בתוך קניון בולת צר מעל נחל חרמון הגוש.

אנא הקפידו לטייל במסלול זה במעלה הנחל (נגד כיוון הזרימה), בהתאם לשיטוט.

בכיוון זה המראה מרשים יותר וגם יקל על תנועת המטיילים בשביל התלוי.

א. לבאים ממעיינות הבניאס

הבאים ממעיינות הבניאס יגיעו לגשר החוצה את נחל חרמון לפני **מפל הבניאס (43)**. לאחר חציית הגשר יש לפנות שמאלה בצומת השבילים **(41)** ולצעדו כ-250 מטרים **לתחילת השביל התלוי (42)**. השביל, שאורכו כ-80 מטר, תלוי בגדת הבולת של הנחל. זהו שביל טיול ייחודי העובר בקניון צר, בין קירות בזלת זקופים, וחושף בדרכו צמחיית גדות נחלים, מערות ואשדות שצופים מים.

ביציאה מהשביל התלוי נצעד במעלה הנחל, נחלוף על פני הגשר **וצומת השבילים (41)** ונגיע **למפל הבניאס (35)**. תתום הביקור במפל נעלה במדרגות **למצפור (34)** ולחניון **המפל (37)**.

ב. לבאים מרחבת החניה של מפל הבניאס

השביל התלוי יוצא מרחבת התצפית הסמוכה לחניון מפל הבניאס **(43)**. ברחבה נפנה ימינה, בין סלעים גדולים של טרוורטין, במורד המוביל לשביל התלוי. טרוורטין הוא סלע שנוצר משקיעת ניר מומס במים הזורמים בערוצי נחלים. הימצאות סלעי טרוורטין במדרון מעידה שנחל חרמון זרם בעבר בתוואי שונה מהערוץ הנוכחי.

לאורך השביל צומחים עצי אלון תבור ואלון מצוי. מצפון נראים היטב כתף חרמון והשלוחה שבראשה ממונסם מצצר נמרוד. במבט לכיוון דרום נשקף הנוף המרשים של הבניאס התחתון.

להחילין המדרון מתפצל השביל לשניים. השביל שפונה ימינה ממשיך במורד הנחל ויוצא בשער חד-כיווני לכיוון שאר-שוב. השביל שבא משמאל מעשמש את המטיילים שבאים ממעיינות הבניאס.

אנחנו נרד במדרגות המובילות הישר אל קניון הבולת **בתחילת השביל התלוי (42)**. המשך הטיול למפל הבניאס ולחניון המפל כמתואר בסעיף א.

השביל התלוי

אפשרויות נוספות לטיול בסביבה

- ממפל הבניאס למעיינות:** מסלול מספר 3 בכיוון ההפוך מהמתואר בדפדפס.
- ממפל הבניאס לגשר שאר-שוב:** שביל מספר 1165 במפת סימון השבילים — מסומן בצבע שחור.
- מגן לאומי מצצר נמרוד לשמורת טבע נחל חרמון:** שביל מספר 151 במפת סימון השבילים — מסומן בצבע ירוק. ניתן לרכוש כרטיס כניסה משולב לשני האתרים.

שימו לב, אין להשאיר כלי רכב במגרש החניה לאחר שעת הסגירה:

באתר נחשף מבנה ציבורי שהוקם בתחילת המאה הראשונה לסה"נ. המבנה, שהשתרע על פני למעלה מ-2,000 מ"ר, היה אחד הגדולים והמפוארים שהוקמו בארץ-ישראל. המבנה שוכן בפינת טבע נהדרת – בין נחל חרמון לקניון נחל סער, נמוך ממעיינות הבניאס. כמה תעלות מים הוליכו מים מהמעין למבנה הציבורי. הארכאולוגים סבורים שהמבנה המפואר היה **ארמונו של אגריפס השני (24)**. בתקופה הביזנטית נלקחו אבנים רבות מהמבנה לבניית מבנים אחרים וחלק מהארמון הוסב לבית-מרחץ. סמוך לשרידי בית-המרחץ נחשף מבנה מהמאה ה-11 לסה"נ, ששימש כנראה **בית כנסת (25)**.

מכאן נמשיך לכיוון היציאה **ולחניון המעיינות (1)**. בדרכנו נעבור ליד שרידי **הקארדו (26)** – רחוב העמודים, שחצה את העיר מצפון לדרום. הרחוב התחיל בגדה הצפונית של נחל סער, והגיע עד **לשטח חפירות B (17)**. השוכן סמוך לחניון המעיינות. הקארדו נבנה בתקופתם של פיליפוס ואגריפס. בתקופה הביזנטית נסללו לעבר הקארדו רחובות נוספים.

מסלול 3: לבריכת הקצינים ולמפל הבניאס

הערה: יש לראות לרכב שימיון למטיילים בסוף המסלול (חניון המפל).

הכניסה למים אסורה בכל שטח השמורה:

נמשיך מבריכת הקצינים דרומה, ונחצה את הנחל בגשר לצדו הדרום-מזרחי (בעת שנגמנו בתקופה הרומית אל זכה לשיפוף, נושא עליו את הכביש של ימינו, כך שאנו עוברים מתחת לכביש העולה מבניאס לחרמון) שימו לב לאיכות הבנייה המפוארת של הקמרון.

אנו בהתפצלות השבילים, הנזכרת בתחילת מסלול 1. פונים שמאלה לעבר התחום של **ארמון אגריפס השני (21)**.

הסיוך מתחיל **במעברים תת-קרקעיים (22)** אחד הקמרונות שכאן, שמאז שנבנה בתקופה הרומית אל זכה לשיפוף, נושא עליו את הכביש של ימינו, כך שאנו עוברים מתחת לכביש העולה מבניאס לחרמון) שימו לב לאיכות הבנייה המפוארת של הקמרון.

רחבת התצפית (23) משקיפה על שרידי עירם של פיליפוס ואגריפס השני, אתר שבו עורכת רשות העתיקות חפירות ארכאולוגיות, בשיחוף רשות הטבע והגנים מוסדות מחקר מארצות-הברית ומיוון. החפירות מתגלות באתר מאז 1988, בניהולו של פרופ' וסיליוס צפיריס.

נעלה במדרגות העוקפות את המגדל הצלבני, ונמשיך מזרחה לגדה הצפונית של נחל סער, בסכך של עצי דולב מזרחי, צפצפה מכסיפה, תאנה, שיחי הדרוף הנחלים ופטל קדוש. השביל מטפס על גרם מדרגות אבן אל מול רחבת הקבר של **שיח' סידר איברהים (19)**: המבנה בעל הכיפה נבנה סביב עץ אלון תבור גדול. סמוך לקבר נמצא ה"מדרפה" (חדר אירוח). סידר איברהים היה "מטמכיל" (אחראי על המידות והמשקולות) בשוק העיר בניאס, בעת השלטון העותמאני. כיום, דרוזים וערבים מכל רחבי ישראל עולים לרגל לקברו, מפילים את תחניוניהם וחוגגים בסעודות, בשירה ובריקודים. האתר מוקף בגדר. כדי להגיע למבנה, יש להשלים את מסלול הטיול ולבוא לרחבת הקבר מהכביש.

מול רחבת הקבר נמצא **השער הממלוכי (12)** של חומת בניאס (בגלל בעיות בטיחות, הכניסה למבנה השער אסורה זמנית. אפשר להתרשם ממנו במבט מהשביל). סמוך לכניסה אל בית השער נמצא ריכוז גדול של חוליות עמודים מאבני ניר,גריט ושיש, שמקורם, כנראה, בבניאס הרומית. בית השער הוא השריד המרשים ביותר שנותר ממעודות בניאס של ימי-הביניים. זהו חדר גדול (7 x 11 מטרים), גבוה כשבעה מטרים ועובי קירותיו כשני מטרים. התקרה, העשויה בקמרון מצטלב, נותרה בשלמותה.

לبيت השער יש שני פתחים. פתח אחד פונה לתוך המצודה, השני פונה החוצה, וחולש על אפיק נחל סער, העובר למרגלות החומה הדרומית של המצודה. בעבר נמתח גשר בין השער לבין הגדה הרוקה של הנחל, אך הוא נהרס בראשית המאה ה-19. מעל לפתח החיצוני קבועה כתובת בערבית, חרוטה על לוח אבן יני לבנה. לבית השער צמודים ממזרח שני חדרים גדולים.

מהשער הממלוכי ממשיך השביל בגדה הצפונית של נחל סער, לאורך החומה הדרומית של מצודת בניאס. השביל מציע למגדל הדרומי-מזרחי של החומה, עוקף אותו וממשיך צפונה בתוך **חפיר (15)** המלווה את החומה המזרחית. רוחב החפיר כשמונה מטרים. מן הצד האחד תוחמת את החפיר **החומה הצלבנית (14)**; ובצד השני ניצב קיר תמך. בפינה הצפונית של החומה נראים שרידי בית סורי גדול, שנבנה על **מגדל הפינה (16)** של המבצר.

מעט הלאה נמצא שער מסתובב, המפנה את המטיילים אל כביש בניאס-מסעדה (כביש מס'99). השער הראשי של שמורת נחל חרמון וחניון המעיינות, שם התחלנו את הסיוך, נמצאים משש מעבר לכביש.

ניתן לשוב **לחניון המעיינות (1)** ולנוסע משם להמשך הטיול במפל הבניאס. מי שרוצה לבקר גם באתר החפירות של ארמון אגריפס השני (מסלול 2), יכול לפנות שמאלה לפני השער המסתובב, היוצא לכביש. אנו ממליצים לחצות את אזור החפירות במהירות, עד למעברים התת-קרקעיים, ולהתחיל משם את הביקור באתר, בחזרה לכיוון השער המסתובב, על-פי המתואר בדפדפס זו במסלול 2, **המעברים התת-קרקעיים (22)**. קצת מסובך, אולי אל אלגנטי, אבל חוסך הליכה.

הגשר מסלול 1: נחצה את הכביש בזיהירות. סמוך לשער הכניסה לשמורה נמצא שטח חפירות **(17)**. כאן התגלו שרידי מבנה מפואר בעל עמודים שבסיסיהם מעוצבים בצורת **ז**. המבנה שימש, ככל הנראה, שער מפואר [פרופילא], שהוביל לאזור המקדש שליד המערה. המבנה מתוארך לימי פיליפוס. עוד התגלו בטטח שרידי כנסיה ביזנטית, שבאחד מחזיריה שמרו אנשי העיר את פסלו של ישוע, שאותו הזכרנו בפרק שרידי עבר.

מסלול 2: ארמון אגריפס השני

אנו בהתפצלות השבילים, הנזכרת בתחילת מסלול 1. פונים שמאלה לעבר התחום של **ארמון אגריפס השני (21)**.

הסיוך מתחיל **במעברים תת-קרקעיים (22)** אחד הקמרונות שכאן, שמאז שנבנה בתקופה הרומית אל זכה לשיפוף, נושא עליו את הכביש של ימינו, כך שאנו עוברים מתחת לכביש העולה מבניאס לחרמון) שימו לב לאיכות הבנייה המפוארת של הקמרון.

נתקדם ממקביל לדרתו המערבית של נחל סער, אל מתחת לגשר שעליו עובר הכביש הראשי (כביש בניאס-מסעדה). מתחתיו נראים שרידי **גשר בטון סורי הרוס (11)**, שאותו פוצצו הסורים בעת נסיגתם מבלחמת ששת-הימים (יוני 1967). הגשר נשחק בקצהו האחד על מבנה כדור קעור, ששימש מגדל הפינה הדרומית-מערבית בחומת בניאס הצלבנית.

מסלול 3 (כחול): 90 דקות הליכה למפל הבניאס, סיום בחניון המפל (אתרים 8-1, 37-31).
41. צומת שבילים ליד גשר המפל
42. תחילת השביל התלוי
43. מסלול טבעתי לשביל התלוי

31. בריכת הקצינים
32. טחנת קמח אום ראעי
33. טחנת קמח ג'דידה
34. מצפור המפל
35. מפל הבניאס
36. מצפור
37. חניון המפל

מסלול 2 (סגול): 45 דקות הליכה לעיר הצלבנית וחזרה לחניון המעיינות (אתרים 1-8, 17-11).
21. כניסה לארמון אגריפס השני
22. מעברים תת-קרקעיים
23. רחבת תצפית
24. ארמון אגריפס השני
25. בית הכנסת
26. הקארדו

מסלול 1 (צהוב): 45 דקות הליכה לעיר הצלבנית וחזרה לחניון המעיינות (אתרים 1-8, 17-11).
11. גשר בטון סורי הרוס
12. השער הממלוכי
13. קבר שיח' סידר איברהים
14. החומה הצלבנית
15. חפיר
16. מגדל פינה
17. שטח חפירות 8

נמשיך לצעוד בצל עצי צפצפה גדולים ויפפי, שגפנים מטפסות עליהם. לאחר כמה מטרים נגיע **לתחנה ההידראלקטרית (7)** שטיפקה חשמל מכוח המים סביבה. כפר בניאס עד שנת 1967. השביל עולה בגרם מדרגות אבן אל **טחנת קמח מטרוף (8)**, טחנת קמח שעודה פועלת בכוח מים. בעבר שימשה טחנת מטרוף את הכפרים הכפריים מסעדה ועין-קיניה. המים מובאים אל גג הטחנה באמת-מים שיוצאת ממחל חרמון. מקצה האמה צונחים המים בארובה, ובכפילתם מסובכים שלושה מגלני כפיים, שהפעילו שלושה זונות של אבני רחיים. מערך טחינה אחד ממשיך לפעול בטחנה עד היום, כמו בעבר. במבנה הטחנה נמצא גם בית-בד ישי. ליד הטחנה אופים פיתות דרוזיות ומוכרים אותן למטיילים (אפשר גם לבנה וזעתן).

שמאלה – לעבר שרידי העיר הצלבנית (מסלול 1) ולארמון אגריפס השני (מסלול 2) וחזרה עד למגרש החניה הראשי.

ימינה – במורד נחל חרמון, אל מפל הבניאס (מסלול 3).

מסלול 1: בניאס הצלבנית

לאחר שנפנה שמאלה, נתקדם כ-1000 מטרים ונגיע לפיצול נוסף: **הישר לפניס** – לעיר הצלבנית (מסלול 1). **שמאלה** – לארמון אגריפס השני (מסלול 2, יתואר בהמשך).

נתקדם ממקביל לדרתו המערבית של נחל סער, אל מתחת לגשר שעליו עובר הכביש הראשי (כביש בניאס-מסעדה). מתחתיו נראים שרידי **גשר בטון סורי הרוס (11)**, שאותו פוצצו הסורים בעת נסיגתם מבלחמת ששת-הימים (יוני 1967). הגשר נשחק בקצהו האחד על מבנה כדור קעור, ששימש מגדל הפינה הדרומית-מערבית בחומת בניאס הצלבנית.

מסלול 2 (סגול): 45 דקות הליכה לעיר הצלבנית וחזרה לחניון המעיינות (אתרים 1-8, 17-11).
21. כניסה לארמון אגריפס השני
22. מעברים תת-קרקעיים
23. רחבת תצפית
24. ארמון אגריפס השני
25. בית הכנסת
26. הקארדו

מסלול 1 (צהוב): 45 דקות הליכה לעיר הצלבנית וחזרה לחניון המעיינות (אתרים 1-8, 17-11).
11. גשר בטון סורי הרוס
12. השער הממלוכי
13. קבר שיח' סידר איברהים
14. החומה הצלבנית
15. חפיר
16. מגדל פינה
17. שטח חפירות 8

– אחד המכלולים המושלמים להכרת העולם הפניני בארץ-ישראל ובפיניקיה.

בקרקעית **מערת פאן**, שנבנה כ-15 מטרים ורוחבה כ-20 מטרים, נקווים לפעמים מים במפלס התחת לבניעת **מעיינות הבניאס**. מאזור מערת פאן אפשר להבחין בראש המצוק במבנה צבוע בלבן ובידוק. זהו קברו של **נבי ח'דר (4)** (שמשמעו בערבית – הירוק). זהו קבר קדוש לדרוזים ומסעדים. **השרידים (5)** שמתחת לקבר נבי ח'דר שייכים, כנראה, למבנה ארמון אל מקדש מתקופתו של הורדוס.

מי שמסתפק בביקור במקדש האל פאן, יכול לחזור למעיינות. מי שמעוניין להמשיך הלאה, למפל הבניאס, לעיר הצלבנית, או לארמון אגריפס, ימשיך לגשרון המעיינות באחת משתי האפשרויות הבאות:

אפשרות 1: לחזור ולרדת בשביל כלעומת שבאנו, להמשיך במורד בריכות המעיינות, עוד כ-1000 מטרים, עד לגשרון המעיינות, המוביל לגדה הצפונית של הנחל.

אפשרות 2 (כוללת טיפוס לא קשה): לעלות במדרגות עץ מאזור המערה, למרגלות נבי ח'דר אל מפתסת תצפית, שהיא חלק מבניין ישן. מכאן יש תצפית נאה על בריכות מעיין הבניאס, על תלקים מעמק החולה והיר נפתלי, ועל חורש יפה של אלונים. בירדה לכיוון נחל חרמון, 15 מטרים משמאל לגרם המדרגות, נמצא שריד של קיר שזכה לכינוי "אופוס רטיקולטום" (קיר המעיינים). נראה כי זהו שריד לארמון/מקדש שנבנה בימיו של הורדוס. השביל יורד במדרגות לגדה הצפונית של נחל חרמון, היישר אל מול גשרון המעיינות, ומתגדל עם השביל של אפשרות 1 - אותה ציינו קודם (מכאן ניתן לשוב לחניון המעיינות ולסיים את הסיוך הרגלי).

נמשיך בשביל הרחב והנוח מערבה, בגדה הצפונית של הנחל. מצפון (מימין) נראות מכאן השלוות המיוערות של החרמון והפתח הגדול של נחל שיאון. 1000 מטרים אחרי הגשר נרד במדרגות אבן אל ערוץ נחל גובתה, נחל איתן שמימיו נובעים כ-150 מטרים במעלה האפיק. בגחל צומחים עצי ערבה מיוחדת, תאנה וער אציל, עליהם מטפס הצמח קיסוסית קוצנית.

נמשיך מתחת לגשר בטון, שעליו עובר הכביש מבניאס לקריית-שמונה. מיד אחריו נעבור מתחת **לגשר רומי (6)** מקושט, הנטוי סמוך למפגש הנחלים וגובתה וחרמון. הגשר בנוי מבסינים גדולות ומסותכות. חלקו הפנימי מצופה בנטף נחלים (טרוורטין – חומר שמקורו בגיר שההומס במים). המעבר מתחת לגשר הרומי נעשה בגשרון עץ מעל למים. יפה לצפות כאן במימיו השקטים של נחל גובתה, הפוגשים את מימיו השוצפים של נחל חרמון.

לאחר שנחצה את הנחל, נראה מולנו שרידים של מגדל מהתקופה הצלבנית, שחשף על המעבר היחיד לעיר בניאס. בעת הצורך אפשר היה לחסום באמצעותו את הכניסה לעיר.

מסלול 1 (צהוב): 45 דקות הליכה לעיר הצלבנית וחזרה לחניון המעיינות (אתרים 1-8, 17-11).
11. גשר בטון סורי הרוס
12. השער הממלוכי
13. קבר שיח' סידר איברהים
14. החומה הצלבנית
15. חפיר
16. מגדל פינה
17. שטח חפירות 8

שמורת טבע נחל חרמון (בניאס): שימו לב - המספרים המופיעים במפה אינם רציפים.

1. חניון המעיינות
2. מעיינות הבניאס
3. מקדש פאן ומערת הפאן
4. קבר נבי ח'דר

5. שריד מתקופת הורדוס
6. גשר רומי
7. תחנה ההידראלקטרית
8. טחנת קמח מטרוף

מסלולי טיולים בשמורת טבע נחל חרמון

בסוגריים מובאים מספרי האתרים כפי שהם מופיעים במפה ובשטח.

כל המסלולים (למעט מסלול 4) עוברים תחילה באתרים: מעיינות הבניאס, מקדש פאן ומערת פאן, הגשר הרומי, מפגש הנחלים גובתה וחרמון, טחנת קמח מטרוף. אחרי טחנת הקמח מתפצל כל מסלול ליעדו, על-פי התיאור בדפדפת ובמפה.

מסלול 1: יציאה מחניון המעיינות לעיר הצלבנית ובחזרה (אתרים 11-17) – 45-ק דקות הליכה. סימון שביל בצבע **צהוב**.

מסלול 2: ארמון אגריפס, המעברים התת-קרקעיים וחזרה לחניון המעיינות (אתרים 21-26) – כ-45 דקות הליכה. סימון שביל בצבע **סגול**.

מסלול 3: למפל הבניאס. יציאה מחניון המעיינות **(2)**, (אתרים 31-37) – 90-ק דקות הליכה. סימון שביל בצבע **כחול**.

מסלול 4: יציאה מצומת השבילים, סמוך לגשר מפל הבניאס **(41)**, או מרחבת התצפית הסמוכה לחניון מפל הבניאס **(43)**. המסלול הטבעי כולל את השביל התלוי ומפל הבניאס – כ-45 דקות הליכה. המסלול לשביל התלוי מסומן בצבע **אדום** (אתרים 41-43). המשך המסלול למפל הבניאס מסומן בצבע **כחול** (אתרים 35-37).

מסלולים 3-1:

מחניון המעיינות **(1)**: בכניסה לשמורה נצא לסיוך הרגלי. מול מרכז השירות, מימין לשביל יש גן ארכאולוגי קטן, שבו נאספו פריטים ארכיטקטוניים שנמצאו בעיר הקדומה בניאס. ממשיך בריכות **מעיינות הבניאס (2)**, לעבר השרידים המרשימים של **מקדש פאן (3)**.

מקדש פאן הוקם למרגלות מצוק, שאורכו כ-70 מטרים וגובהו כ-40 מטרים. נראה כי המצוק אינו אלא הקיר האחורי של מערה ענקית, שנקרחה התמוטטה ויצרה את מדרגות הסלע שעליה בנו המקדשים וחצרות הפולחן לאל פאן. המערה שנראית כיום, **מערת פאן (3)**, היא שריד למערה הקדומנית.

החפירות באתר, בניהולו של ד"ר צבי מעוז, מרשות העתיקות, חשפו רק חלק מהמתחם המקדשי, שהלך והתפתח במהלך התקופה הרומית. שלטי ההסבר וצויר השחזור של המתחם, ממוחשים היטב את מבנה המתחם והווו החיים בו

^[1] יציאה מצומת השבילים, סמוך לגשר מפל הבניאס (41), או מרחבת